



INTERNATIONAL JOURNAL OF HUMANITIES AND EDUCATION (IJHE),
VOLUME 5, ISSUE 10, P. 310 – 329.

ULUSLARARASI BEŞERİ BİLİMLER VE EĞİTİM DERGİSİ (IJHE), CİLT 5,
SAYI 10, S. 310 – 329.

GÜNEY TÜRKİSTANLI (AFGANİSTAN) ŞAİR ÜSTAD METİN ANDHOYÎ'DE TÜRKLÜK ŞUURU

Selahittin TOLKUN*

Özet

Rus işgaline uğrayan Batı, Çin işgaline uğrayan Doğu Türkistan'da işgalciler Türk uruklarını militleştirmeye çalışarak Türklük duygusunu ortadan kaldırmaya çalışmışlar; Türklük şuurunu gösterenler derhal *pantürkist* veya *panturanist* suçlamasıyla idamlara veya en iyi ihtimalle sürgünlere maruz kalmıştır.

Batı Türkistan'ın tabii bir uzantısı olan ve günümüzde Afganistan'ın sınırları dâhilinde kalan Güney Türkistan'da ise durum biraz farklı olmuştur. Bölgede asıl itibariyle Özbek ve Türkmen urukları bulunmaktadır. Bu topluluklar Sovyet eğitiminden geçmemişlerdir. Yaşadıkları coğrafya Türk dilinin en büyük savunucusu Ali Şîr Nevâî'nin yurdudur ve gerek Özbekler gerekse Türkmenlerce Nevâî geleneği yaşatılmaktadır. Güney Türkistan'da Özbek ve Türkmenler iç içe yaşamakta, kuzeydeki Türkmenistan ve Özbekistan halklarından farklı olarak kardeşliklerini daha somut biçimde hissetmektedirler. Öte yandan bölgedeki Türk topluluklarının Türkiye Cumhuriyeti ile yakın bağları bulunmaktadır. Bütün bu sebeplerden dolayı Güney Türkistanlı aydınlarda kuzeydeki akrabalarına nazaran Türklük şuru daha kuvvetlidir.

Biz bu durumu Güney Türkistan Özbek edebiyatının önde gelen temsilcilerinden şair Üstad Metin Andhoyî'de açıkça görüyoruz. 1940'ta Andhoy'da dünyaya gelen şair, bölgede çok etkili edebî şahsiyettir. Anadili Özbek Türkçesi dışında ülkedeki hâkim dil olan Derice-Farsça da şiirler kaleme almaktadır. Şairin *aşk, din, yurt sevgisi, dostları anma, tarih düşürme, baharın gelişi, eğitimin önemi* gibi konular dışında özellikle bölge insanlarına milli şuur vermeyi amaçlayan şiirleri bulunmaktadır. Şair, özellikle "Quvânc Ävci" adını verdiği 78 beyitten oluşan "Bizdâ bâr" redifli kasidesinde Orhun Kitabelerinden başlayarak günümüze kadarki Türklük âleminin bütün değerlerini anmış; bununla Güney Türkistanlı Özbek okurlara Türklük gururu kazandırmayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: *Afganistan'daki Özbek Edebiyatı, Güney Türkistan Edebiyatında Türklük, Üstad Metin Andhoyî.*

CONSCIOUSNESS OF TURKISHNESS IN SOUTH TURKESTANI (AFGHANISTAN) POET USTAD METİN ANDHOYÎ

In East Turkestan which was seized by China and in western part of Turkestan which occupied by Russia, occupiers tried to make the Turkish tribes which lived here a new nation. Thus, it was thought that the consciousness of Turkishness in these tribes would be lost. Those who showed their consciousness of Turkishness were immediately sentenced to death by being called *panturkist* or *panturanist*. As a matter of fact, the slightest punishment imposed on these people was the penalty of exile even.

In South Turkestan, which is a natural extension of Western Turkestan and is now within the borders of Afghanistan, the situation was slightly different. In the region there was mainly Uzbek and Turkmen tribes. These communities did not undergo Soviet training. In fact, the geography of these communities was the home

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, E-posta: stolkun@anadolu.edu.tr



of Ali Şîr Nevâî as the greatest advocate of the Turkish language. So much so that the Uzbeks and Turkmens still maintain Nevâî tradition. These communities, live together in Southern Turkestan, unlike the Turkmenistan and Uzbekistan peoples in the north, they feel their brotherhoods more in a concrete way. On the other hand, there is a close ties between Republic of Turkey and the Turkish communities in this region. For all these reasons, consciousness of Turkishness are more powerful than their relatives in the north among Turkish intellectuals in Southern Turkestan.

We clearly see this situation in the poet Üstad Metîn Andhoyî, who is one of the leading representatives of Uzbek literature in South Turkestan. The poet who was born in 1940 in Andhoy is a very influential literary personality in the region. In addition to Uzbek Turkish which was native language, he also writes poems with Dari-Persian language, the dominant language of the country. The poet has poems aiming to give national consciousness to the people of the region as well as subjects as love, religion, love of the country, commemoration of friends, chronogram, the arrival of spring and the importance of education. The poet, especially in his qasida consisting of 78 couples called “Quvânc Âvci” with “Bizdâ bar” redif (word after the rhyme), reminds all the values of the Turkish world from the Orkhun inscriptions to the present day. Hereby, he wants to instill the pride of Turkishness to the Uzbeks of South Turkestan.

Keywords: *Uzbek Literature in Afghanistan, Turkishness in Southern Turkestan Literature, Ustad Metin Andhoyî.*

Giriş

Rus işgaline uğrayan Batı, Çin işgaline uğrayan Doğu Türkistan’da işgalciler Türk uruklarını milletleştirmeye çalışarak Türklük duygusunu ortadan kaldırmaya çalışmışlar; Türklük şuurunu gösterenler derhal *pantürkist* veya *panturanist* suçlamasıyla idamlara veya en iyi ihtimalle sürgünlere maruz kalmıştır.

Batı Türkistan’ın tabii bir uzantısı olan ve günümüzde Afganistan’ın sınırları dâhilinde kalan Güney Türkistan’da ise durum biraz farklı olmuştur. Bölgede asıl itibariyle Özbek ve Türkmen urukları bulunmaktadır. Bu topluluklar Sovyet eğitiminden geçmemişlerdir. Yaşadıkları coğrafya Türk dilinin en büyük savunucusu Ali Şîr Nevâî’nin yurdudur ve gerek Özbekler gerekse Türkmenlerce Nevâî geleneği yaşatılmaktadır. Güney Türkistan’da Özbek ve Türkmenler iç içe yaşamakta, kuzeydeki Türkmenistan ve Özbekistan halklarından farklı olarak kardeşliklerini daha somut biçimde hissetmektedirler. Öte yandan bölgedeki Türk topluluklarının Türkiye Cumhuriyeti ile yakın bağları bulunmaktadır. Bütün bu sebeplerden dolayı Güney Türkistanlı aydınlar da kuzeydeki akrabalarına nazaran Türklük şuru daha kuvvetlidir. Bölgede yaşayan Özbek ve Türkmen aydınları kendi uruk kimliğinin idrakindedirler; ancak birçok aydının aynı zamanda Türklüklerinin de idrakinde oldukları yayımladıkları eserlerinden müşahhas bir biçimde görülmektedir.

Çalışmamızda, bu durumu Güney Türkistan Özbek edebiyatının önemli şairi Üstad Metîn Andhoyî’nin *Quvânc Âvci* adını verdiği 78 beyitten oluşan kasidesi örneğinde somutlaştırmaya çalışacağız.

Yöntem

Çalışmada önce Güney Türkistan Özbek edebiyatının önde gelen temsilcilerinden Üstad Metîn Andhoyî’nin hakkında bilgi verilecek, şairin eserlerinde Özbeklik, İslamlık ve Türklük konularını nasıl işlediği kısaca tespit edilecek, *Quvânc Âvci* adını verdiği 78 beyitten oluşan

kasidesinde ele aldığı konular yanında bu konuların nasıl ele aldığı üzerinde durulacak ve son olarak da Arap alfabesiyle kaleme alınan kasidenin tamamı ölçünlü Özbek yazı diline uyarlanacak, 34 Harfli Türk Dünyası Ortak Alfabesine uygun biçimde transkripsiyonlanarak verilecektir.

Güney Türkistan Özbek Şiiri ve Üstad Metin Andhoyî

Ülkemizde Güney Türkistanlı (Afganistan) Özbek şairleri üzerine tespit edebildiğimiz kadarıyla aşağıdaki çalışmalar bulunmaktadır. Ülkemizde Üstad Metin Andhoyî hakkında ilk bilgiler bu çalışmalarla sunulmuştur.

- BURGET, Fazıl Ahmet (1999). *Afganistan'daki Türk Soyuların Modern Edebiyatı*. T. C. Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı. (Yayımlanmamış Lisans Bitirme Tezi).

Burget'in bir lisans bitirme tezi olan bu çalışmasının başlığı oldukça iddialıdır. Bu durum mezkûr çalışmanın içerdiği Özbek ve Türkmen şairleri aşağıdaki konuyla ilgili diğer eserlerdeki sayı dikkate alındığında daha açık anlaşılmaktadır. Ancak çalışma, bir lisans bitirme tezi olarak değerlendirildiğinde çok başarılı ve emek mahsulü olduğu kesindir. Burget, bu çalışmasında şairimizi *Metin Andhoyî* başlığı altında ele alır. Burget bu bölümde şairin iki *Kuvaç Ucı* ve *Zaman Közgüsü* şiirlerini ekler. Ancak bizim bu çalışmada *Quvâñç Ävci* olarak okuduğumuz şiiri *Kuvaç Ucı* olarak ve ayrıca içinde *kaside eksiktir* notuyla açıklamalı dipnotlarla sunar (Burget, 1999, s. 57-59). Burget, bu şiiri - bizim yararlandığımız kaynaktan farklı olarak- şu kaynaktan almıştır: *Toğrı Yol Neşriyesi*, Mezar-ı Şerif-1995, S:1 (s.24). Son olarak bu çalışmadaki okumalarda çok hatalar vardır; ancak bir lisans öğrencisinin böyle bir çalışma yapması takdire şâyandır.

- AKYÜZ, Murat (2012). *Geç Dönem Çağatay Edebiyatından Günümüze Afganistan Özbek Edebiyatının Tarihi Gelişimi ve Faryab Edebi Muhiti*. Fatih Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi).

Akyüz, bu çalışmasında şairin adını *Abdulhay Oğlu Üstad Muhammed Emin Metin Andhoyî* olarak kaydederek önce hakkında kısa bir bilgi ve ilâveten şairin bizzat yazdığı veya hazırladığı eserlerin listesini sunar (Akyüz, 2012, s. 130-136). Son olarak da şairin *Marifet Kana* ve *Andhoyum* şiirlerini - ne yazık çevriyazı uygulamadan- Latin alfabesiyle verir.

- ÖZTÜRK, Rıdvan (2014), *Günümüz Afganistanlı Özbek Şairleri*, Konya: Palet Yayınları.

Ülkemizde Güney Türkistan Türk edebiyatı dendiğinde akla gelen ilk araştırmacı olan Öztürk, bu kitabında şairin adını *Muhammed Emin Metin Andhoyî* olarak kaydederek hakkında kısa bir bilgi verir; ardından da önce şairin Arap harfli şiirlerini günümüz Özbek Latin alfabesiyle ardından bu şiirleri Türkiye Türkçesine çevirisiyle birlikte verir: *Yordin Ayru* (Yardan Ayrı) ve *Andhoyim* (Andhoy'um) (Öztürk, 2014, s.286-291).

- QARASH, M. Yaqob (2015). *1900-2000 Yılları Arasında Güney Türkistan (Afganistan)'da Özbek Türkçesiyle Yazan Şairler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Qarash, Üstad Metin Andhoyî hakkındaki bilgilerin önemli kısmını bizzat şairin kendi ağzından almıştır ve bu durumu çalışmasında “Şairin kendisiyle Andhoy ilçesinde yapılan yüz yüze görüşme, 25. 05. 1393/16. 08. 2014.” notuyla belirtir. Qarash, *Metin* başlığı altında incelediği bölümde şairin adının *Abdülhay oğlu Muhammed Emin-i Metin* olarak kaydeder. Bu bölümde önce şairin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi, ardından yayımladığı kendi eserleri ve bizzat yayımladığı veyahut yayımında katkısı olan eserler listesi, son olarak da *Ändhoyim* ve *Bäğır Qanı* şiirleri Özbek Latin alfabesine uyarlanarak verilir (Qarash, 2015, 119-127).

Bunların dışında şairin *Bâğ-ı Lâlâ-pôş* (Osmanlı imlasiyle *Bâğ-ı Lâle-pûş*) adlı Fars-Deri ve Özbek-Türk dillerindeki şiirlerini içeren kitabının ikinci bölümünde yer alan Özbek Türkçesi şiirleri tarafımdan hazırlanarak okurlara tarafımdan sunulmuştur:

- TOLKUN, Selahittin (2016). *Afgan Türkistanı Edebiyatından Örnek Bir Şahsiyet: Üstad Metin - İnceleme-Şiirler-Sözlük*. İstanbul: Kitabevi

Bu çalışmalarda üstadın doğum bilgileri konusunda tabloda görülen sıkıntı bulunmaktadır. Burget hariç, bütün araştırmacılar hicrî-şemsî 1319 yılında hemfikirdir; ancak bunun milâdî karşılığı değişik belirtilmiştir.

Burget,1999, s. 56	Akyüz, 2012, s. 130	Öztürk, 2014s. 286	Qaraş, 2015, s. 119	Tolkun, 2016, s.23
1951	1319 / 1940	1319 / 1941	1319 / 1940	1319/1940

Üstad Metin Andhoyî'nin kısa hayat hikâyesini Yaqob Qaraş'ın çalışmasından - verilen bilgilerin önemli kısmının şairin bizzat kendisiyle görüşülerek hazırlandığından dolayı - aynen alıntılıyoruz:

Abdülhay oğlu Muhammed Emin-i Metin, h. ş. 1319/m. 1940'ta Andhoy'a bağlı tarihî Çek Mahallesi (diğer adıyla Çekman veya Çakman Mahallesi) doğar. Eğitimli bir aileye mensuptur. Şair, annesini henüz beş yaşında kaybeder. Eğitimine ilk olarak evde babasından aldığı derslerle başlar. Metin Andhoyî şiir yazmayı küçük yaşlarda başlar ve ilk şiiri 1335/1956 yılında Meymene'de *Suturi* gazetesinde yayımlanır. Şair; ilk şiirlerini Abdulkayyum Rahmanî, Gulam Nasır, Mevlana Muhammed Rafik Anber, Aburrahman Hazım gibi bu bölgede şiirle iştigal eden dostlarına gösterir. Şiire başladığı yıllarda eğitimini sürdüren şair, 1336/1957'de altıncı sınıftan mezun olur; daha sonra devam edemez. Çünkü o dönemlerde Andhoy ilçesinde daha yüksek okul bulunmuyordu; üstelik mezun olanların tamamı da Kabil'de okumak için gerekli ekonomik şartlara sahip değildi. O yıllarda Andhoy'da ilkokuldan mezun olanlar Fâryâb'da sınava girer; kazandıkları takdirde Kabil'e gönderilirdi. Metin Andhoyî de bu sınavlara girer ve beden eğitimi okulunu kazanır. Ne var ki şairin fizikî yapısı bu okula uygun olmadığı için okuldan çıkarılır.

Dönemin ve ailesinin ekonomik şartlarından dolayı herhangi bir lise öğrenimi alamayan Metin Andhoyî kendi kendisini geliştirir. Şair bu süreçte Ali Şir Nevâî, Fuzulî, Emir Ömerhan, Bîdil ve klasik şiirin diğer önde gelen şairlerinin divanlarını okur. Şairin üzerinde Fars-Derî şairlerinden bilhassa Bîdil'in etkisi oldukça büyüktür.

Metin Andhoyî, 1338/1959'da Mezar-i Şerif'te bulunan Bilgi ve Kültür Dairesi'nde çalışır. Şair, bu dönemde yazdığı Farsça şiirlerini dönemin önemli Farsça şairi Muhammed Hanif-i Hanif Belhî'ye kontrol ettirir.

Şair Mezar-ı Şerif'teki işinden ayrılarak 1340-1357/1961-1978 yılları arası Andhoy'daki Belediye Kütüphanesinde görev yapar. Burada yazdığı şiirlerini ise Mevlana Muhammed Emin-i Kurbet'e tashih ettirirdi. Metin Andhoyî, Mevlana Kurbet'in en yakın öğrencisiydi. Şairin şiirleri Fâryâb, Cevizcanan, Belh, Bedehşan, Bağlan, Herat, Anis, Hivâd, Yulduz, Juvendun, Hurasan vb. gazete ve dergilerde yayımlanır. Ardından şair, bir süre Fâryâb ve Kabil'de değişik görevlerde bulunur.

Metin Andhoyî, 1384/2005'te davet edildiği Seripul'daki büyük bir şiir etkinliğinde dört kasidesini okur. Bu kasidelerin ikisi Farsça-Derîce ve diğer ikisi Özbek Türkçesi ile yazılmıştır. Törene katılan Afganistan Kültür Bakanı, Metin Andhoyî'nin şiirlerinden dolayı şaire "üstat" lakabını verir. Şairin şiirleri de bu etkinlikte birinci seçilir. Bu törenden sonra şair "Üstat Metin" diye anılır olur.

Metin Andhoyî'nin yayımlanmış iki şiir kitabında klâsik edebiyatın gazel, kasîde, muhammes, rubaî, kıta, mesnevî, tuyuk gibi türlerinde ve serbest tarzda yazılmış şiirleri vardır; ayrıca değişik konularda çok sayıda düzyazı kitapları da bulunmaktadır.

Metin Andhoyî, 1346/1967'de Hacı Allahqul'un kızı ile evlenir. Şairin, Nacibullah, Habibullah ve Hasan adlarında üç oğlu, ve iki kızı vardır. Özbeklerin Mangıt boyundan olan Üstat Metin, 1330/1951'den beri şiir yazmaktadır. Şiirlerinde lirik konuların yanında din, tasavvuf, halk dili özelliği, tarih, dil sevgisi, vatan sevgisi, doğa güzelliği, yergi, toplumun sorunları ve eğitimin önemi gibi konuları da işler. Anadili Özbek Türkçesidir. Şiirlerini Özbek-Türk ve Derî dillerinde kaleme alır. 1986'da basılan Köngil Sözi (كونگیل سوزی) şiir kitabı tamamen Özbek Türkçesiyle yazılan şiirlerden oluşur. 2000'de yayımlanan *Bâğ-ı Lâlâ-pôş* (باغ لاله پوش), adlı kitabında ise Farsça-

Dersice yanında, Özbek Türkçesiyle yazdığı şiirler bulunmaktadır. Bunlar kitapta *Özbek Tilidagi Şe'rlär* bölümünde toplanmıştır (Mâtin, 1379/2000: 169; Âminiy, 1385/2006:182-184).

Şairin, bunlar dışında otuzdan fazla kitabı ve yayımlanmış birçok makalesi bulunmaktadır. Bizzat kendisinden aldığımız bilgiye göre şairin henüz ismini koymadığı üçüncü şiir kitabı da yayıma hazırdır. Bu şiir kitaplarını şairin kendisi “divan” olarak nitelemektedir. Şair, kendi edebî çalışmalarının yanı sıra bir araştırmacı-yazar olarak yayıma hazırladığı başkalarına ait eserler de bulunmaktadır (Qaraş, 2015, 119-120).

Üstad Metin Andhoyî'nin Güney Türkistan (Afganistan) Özbek Şiirine Etkisi

Üstad Metin Andhoyî yalnızca yazmakla yetinmemiş çevresindeki Türkleri anadiliyle yazmaya teşvik ederek onların yetişmesinde pay sahibi olmuş veya bu kimselerin eserlerinin yayımında bizzat rol oynamıştır. Şairin bu özellikleri onu günümüz hem Güney Türkistan Özbek hem de Afganistan Derî edebiyatı incelemelerinde mutlaka başvurulması gereken şahsiyet hâline getirmektedir. Bu durumun Özbek Türk şiiri üzerine yapılan çalışmalarda da kaydedildiğini görüyoruz:

Metin Andhoyi, kabiliyetli ve iki dilli bir şair olup Afganistan'da bugünkü Türk-Özbek edebiyatının oluşmasında eserleriyle büyük pay sahibidir (Öztürk, 2014, 286).

Darice (Afganistan Farsçası) ve Özbekçe nazım ve nesir olarak, çok sayıda ve oldukça hacimli eserler vermiştir. Eserlerinde genellikle şiir yazmanın dışında, edebî şahsiyetler ve onların hayatları hakkındaki araştırma makaleleri hazırlayarak Afganistan'daki Özbek edebiyatının en önemli akademisyenlerinden biri durumuna gelmiştir (Akyüz, 2012, s. 130)

Şairin kendi edebî çalışmalarının yanı sıra bir araştırmacı-yazar olarak yayıma hazırladığı başkalarına ait eserler de bulunmaktadır (Qaraş, 2015, s. 120)

Temizyürek vd. çalışmalarında “Afganistan'da yaşamış ve Türk diline hizmet etmiş yazar ve şairler şunlardır” diyerek Özbek ve Türkmen 16 kişiyi sıralar ve 11. sırada “ Üstat Metin Andhoyi: Andhoy Özbeklerindedir. 67 yaşında ve şairdir.” diyerek şairimizden söz eder (Temizyürek vd, 2016, s.167)

Qaraş, Güney Türkistanlı toplam 55 Özbek şairi incelediği çalışmasında, aşağıdaki şairleri incelerken, bu şairlere yol göstermede veya onların eserlerinin yayımlanmasında Metin Andhoyî'nin doğrudan etkili olduğu notunu düşmüştür (Qaraş, 2015).

Âgeh (s. 14), Âbidî (s. 21), Cilve (s. 39), Dürüger / Derevger (s. 51), Fünûr (s. 61), Gaybî (s. 64), Kânî (s. 98), Kurbet (s. 112), Mürûr (s. 135) Nedred / Nudred (s. 151), Nusret (s. 159), Tâhirî (s. 177), Vekilzâde Yurtdaş (s. 204).

Metin Andhoyî'nin edebî ve araştırma eserleri mevcuttur. Qaraş'ın tespitlerine göre gerek kendi yazdığı gerekse yayıma hazırladığı çalışmaları şunlardır (Qaraş, 121-122):

Kendi eserleri

1. *Köngil Sözi* (کونگیل سوزی), Özbek Türkçesi şiir 1365/1986.
2. *März-i Xurşid* (مرزخورتشید), Derîce şiir 1368/1988.
3. *Bâğ-ı Lâlâ Puş* (باغ لاله پویش), Özbek Türkçesi ve Derîce şiir 1389/2000.
4. *Sâdat-dodman Sıydırkê Andxoyi* (سادات دودمان سید برکة اندخویی), Derîce nesir 1378/1999.
5. *Andxoy vâ Căygâh-i ân dâr Târîx* (اندخوی و جایگاه آن در تاریخ), Derîce nesir 1383/ 2004.
6. *Simâhâyi Bărâzândâ-yi Andxoy* (سیماهای برازننده اندخوی), Derîce nesir 1385/2006.
7. *Mururiy bâr Nâbiştâhâ-yi Ruy-i Divâr* (مروری بر نبشته های روی دیوار), Derîce nesir, 1391/2012.
8. *Kâsâ-yi Çubîn* (کاسه چوبین), Derîce nesir 1383/2004.
9. *Quvânc Ävci* (قوانج اوجی), Özbek Türkçesi şiir 1389/2010.
10. *Çâşm-i Gızâlâ* (چشم غزاله), Özbek Türkçesi ve Derîce şiir 1391/ 2012.

Şairin başka şair ve ediplerin çalışmalarını toplayarak yayımladığı kitaplar:

1. *Güzidâ-i âş'âr-i üstâd Xəlilullâh-i Xəlili* (گزیده اشعار استاد خلیل الله خلیلی), Derice şiir, 1389/2010.
2. *Güzidâ-i âş'âr-i Âbdulhâdi-i Dâvi* (گزیده اشعار عبدالهادی داوی), Derice şiir, 1369/1990.
3. *Güzidâ-i âş'âr-i Muhämmäd Kârim Nâzihi Cilvâ* (گزیده اشعار محمدکریم نازیهی جلوه), Özbek-Türkçesi ve Derice şiir 1378/ 1999.
4. *Güzidâ-i âş'âr-i Ğulâm Âhmäd-i Nâvid* (گزیده اشعار غلام احمد نوید), Derice şiir.
5. *Güzidâ-i âş'âr-i Muhämmäd İbrâhim-i Sâfâ* (گزیده اشعار محمد ابراهیم صفا), Derice şiir, 1367/1988.
6. *Güzidâ-i âş'âr-i Muhämmäd Ânvar-i Bismil* (گزیده اشعار محمد انور بسمیل), Derice şiir, 1367/1988.
7. *Güzidâ-i âş'âr-i Âbdurrâhmân-i Pâjvâk* (گزیده اشعار عبدالرحمن پژواک), Derice şiir ,1369/1990.
8. *Âzâdî* (ازادی), Derice (şiir antoloji).
9. *Ğülbâng-i subh* (گلبنگ صبح), Derice (şiir antoloji).
10. *Dârâxt-i dosti* (درخت دوستی), Derice (şiir antoloji).
11. *Tâng yeli* (تانگ ییلی), Özbek-Türkçesi, el yazı (şiir antoloji).
12. *Ğülşân-i zebâ-yi âş'âr yâ devân-i Üstâd Qurbât* (گلشن زیبای اشعار یا دیوان استاد قربت), Özbek-Türkçesi ve Derice şiir 1370/1991.
13. *Ğülşân-i quds* (گلشن قدس), Özbek-Türkçesi ve Derice şiir 1383/2005.
14. *Çırâğ-i zindâgiy* (چراغ زندگی), Derice şiir 1384/2005.
15. *Mujdâ-i Râhmât* (مژده رحمت), Özbek-Türkçesi ve Derice şiir 1387/2008.
16. *Dâbistân-i muhâbbât* (دبستان محبت), Özbek-Türkçesi ve Derice şiir 1392/2013.
17. *Mâvlânâ Şârâfiddin Xubi Sâmarqândi şe'rlâri* (مولانا شرف الدین خوبی سمرقندی), Özbek-Türkçesi ve Derice şiir.
18. *Mollâ Muhämmäd Muqim Muqimi Ändxoyi devâni* (ملا محمد مقیم مقیمی اندخویی دیوانی), Özbek-Türkçesi ve Derice şiir.
19. *Xuşnâvisân-i Ändxoy* (خوش نویسان اندخوی), Derice nesir, 1372/1993.
20. *Râdâyifil'âş'âr* (ردایف الاشعار), Derice şiir.
21. *Şâm'-i bâr mâzâr-i xâmuşân* (شمعی بر مزار خاموشان), Özbek-Türkçesi ve Derice şiir 1385/2006.
22. *Ğül-zâmin-i vâfâ* (گلزمین وفا), Özbek-Türkçesi ve Derice şiir 1389/ 2011.
23. *Ärmânlar köyi* (ارمانلر کوی), Özbek-Türkçesi şiir 1390/2012.
24. *Zâmzâmähâyi ruhnâvâz* (زمنه های روحنواز), *Derice şiir, 1393/2014.*
25. *Câvidânâgân* (جاودانه گان), Özbek-Türkçesi ve Derice (şiir antoloji) 1394/2015.

Üstâd Metin Andhoyî'de Özbeklik ve İslamlık Vurgusu

Şairin Özbeklik şuuru çok güçlüdür. Bu durum *Bâğ-ı Lâlâ-pôş* adlı kitabının Özbek Türkçesiyle şiirlerinin bulunduğu bölümde yer alan birçok şiirinde değişik vesileyle söylediği beyitler yanında özellikle *Özbâkistân Âzâdlik Bâyrâmı Hâqıdâ* (s. 190) gazeli, *Söz Bârgi* (s. 233) kasidesi, *Özbek Qızı* (s. 265) rubaisinde açıkça görülmektedir. Aşağıda *Söz Bârgi* kasidesinden üç beyit aşağıda örnek olarak verilmiştir.

- 1 Äy quvânc ävcigä çekkân şanlı säncâğ Özbekim
Bâşij üzrâ erdi dâvlât tâci qâlpâğ Özbekim
- 10 Temuriñ ülkân şukuhi keñ câhângâ sığmägäy
Fâxrlânsâm ârzigäy nâmingä här çağ Özbekim.

34 Küyläsäm väsfıñ Mätin yäñlığ quvâncım ârttirur
Köks ârâ qâlbim erür ‘ışqındâ oynâğ Özbegim

Üstad Metin Andhoyî'nin İslâmlık gurur ve şuuru da şiirlerinin birçok beytinde olduğu gibi aşağıda verdiğimiz iki rübaisinde açıkça görülmektedir.

Kälâmiñ dur Hâq (s. 264)

Yâ Ähmäd-i Muxtâr kälâmiñ dur häq
Mi‘ râc nubuvvätdä mäqâmiñ dur häq
Kim hikmät-i şâr‘ iñni qılâ algäy şârh
Qurbâniñ oläy cumlä märâmiñ dur häq

Munâcât (s. 265)

Yâ Râb, kârâm äylâb dil-i dâñâ bergil
Söz şädäsüdân gâvhâr-i mâ‘ nâ bergil
Tañ çağıdâ küyläsün köñül zikriñni
Bu telbâ quliñgä täb‘ -i goyâ bergil

Üstad Metin Andhoyî'nin Türklük Şuuru ve *Quvâñç Ävci* Adlı Kasidesi

Üstad Metin Andhoyî şiirlerinde değişik vesilelerle Türklüğü yüceltir. Ancak örneklere geçmeden önce şairin Türklük bilincinin Afganistan için bölücü olmadığını, şairin ülkesine gönülden bağlı olduğunu da özellikle vurgulamak gerekir. Şairin eserlerini ana dili yanında Derice olarak da kaleme alması yanında aşağıdaki *Erkin Vätänim* “Hür Vatanım” adını verdiği (s. 269) rubaisinde bu durum somut biçimde görülmektedir.

Erkin Vätänim

Erkin vätänim sevgili Äfgänistân
“Kâbul” seniñ âğuşiñ ârâ şânli mäkân
“Ġäzni”dän ädâb hädiqäsi körkämdir
Yäşnätädi Härâtiñni bâhâr-i ‘irfân

Üstad Metin Andhoyî'nin Türklük bilinciyle ilgili örneklere gelince, mesela şair Özbekliğiyle gururlandığını anlattığı *Söz Bârgi* (s. 233) adlı kasidesinde bile, Özbekliği överken Türklüğü ikinci plana atmamış, Özbekliğin Türklüğün bir parçası olduğunu göstermiştir.

27 Birläşib vähdät ünin Türk-ânâ yäñrätmaq keräk
Çıqmägäy çildirmädän säs sinsä qasnağ Özbegim

Birleşerek birlik sesini Türkçe yankılatmak gerek. Yoksa kasnak kırılırsa deften ses çıkmaz, Özbek'im!

Şair, *Zämân Közgüsi* (s. 221) adlı kasidesinin aşağıdaki beytine baktığımızda Afganistan'daki kavimleri sayarken Özbek ve Türkmenler başta olmak üzere bütün Türk uruklarını doğrudan Türk adı altında zikreder:

26 Zämân âşubı be-dâd äyläsä här neçä ġäm çekmäm
‘Ädulâr oqıgä keñ kökräğim älbättä qâlqändur

27 Vätänniñ sâdiq oğlı erkidän qızgın dâfâ^ç aylâr
Ägâr Türk u Hâzârâdur vä gâr Tâcık u Äfgândur

Zamanın kargaşası ne kadar acımasızlık ederse etsin gamlanmam çünkü düşmanların kurşunlarına geniş göğsüm kesinlikle kalkandır. Vatanın sadık oğlu ister Türk, ister Hazara ister Tacik ve isterse Afgan olsun hürriyetinden hararetle savaşır.

Şairin *Uluğ Nāvâiy Hâqıdâ* (s. 224) adlı kasidesinden iki beyitte sunuyoruz. Bunlarda da şair Özbekistan'daki yaygın temayülden farklı olarak Türkî kelimesi yerine doğrudan Türkçe kullanılmıştır.

18 Bölindi Türkçe âş^ç âri tört devângä
Ki hâr bâytidä qılur cılvä äncä gülşen-i râz

20 Ne tatlı şe^ç r yazıb, ikki tilni yaşnätgän
Qılurlâr atigä Tâcık u Türk fâxr ilä nâz

Metin Andhoyî, anadilinin Türkçenin bir lehçesi olduğunu *Muhâbbât Sâysî* (s. 191) adlı şiirinde aşağıdaki beyitte söylemektedir:

6 Bâlâgât bağıda Türk-ânâ küylâb elni şâd etdim
Köjüllâr ölkäsığä taşlâdım ülkân tâhâvvul mân

(Güzel söz söyleme bahçesinde Türkçe terennüm ederek halkı ve yurdu şâd ettim. Gönüller ülkesine büyük değişiklik getirdim ben.)

Şairin Türklük şuurunu biz en somut biçimde *Quvânç Ävci* adlı şiirinde görüyoruz. Bu şiir, *Bâğ-ı Lâlâ-pôş* adlı kitabın 205-216. sayfaları arasında bulunmakta ve toplam 78 beyitten oluşmaktadır. Şiir, kaside tarzında ve aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Kaside tamamen okurda milli bilinç ve gurur uyandırmak, insanları bu doğrultuda eğitmek amacıyla yazıldığından önemli görülen, okurların habersiz oldukları düşünülen kişi, yer, eser vb. için kitabın sonuna eklenen toplam 125 sonnotla açıklamalar yapılmıştır. Mesela 16. beyitte geçen Bilge Kağan için verilen 10 numaralı sonnot:

Ötmişimdän söyläräm “Orxun xâti”gä til çozıb
Bu bitiktâş “Bilgä Qâân”dän nâmâyân bizdä bâr

Bilgä Qâân: Türk xâqâmı Mâğiliyân (Milâdiy 833. yildä vâfât etgän) Orxun kâtibäläriniñ bir qısmı uniñ qâbr taşığä yâzilgän xâtlârdän ‘ibârât. “Bilge Kağan: Türk hakani, Moğlolistan (Miladi 833'te vefat etmiş) Orhun kitabelerinin bir kısmı onun kabir taşına yazılan hatlardan ibarettir.”

Mesela 67. beyitte Türkiye Türklüğü için Nâzım Hikmet, Tefik Fikret ve Aziz Nesin'den bahsedilmekte; 47, 48 ve 48. sonnotlarda da şu açıklamalar bulunmaktadır.

67 Şe‘r u hikmät “Nâzım” u “Fikrät”dän olgän sär-fârâz

Häm “Nâsin”dek tânz bâbidâ bilim-dân bizdâ bâr

Nâzım Hikmät: Türkiyäniñ âtäqlı mu‘âsir şâ‘iri. “Nazım Hikmet: Türkiye’nin meşhur muasır şairi.”

Fikrät: Türkiyäniñ âtäqlı mu‘âsir şâ‘iri. “Fikret: Türkiye’nin meşhur muasır şairi.”

Nâsin: ‘Aziz Nâsin (vâfâti 1374 ş. yıldâ) Türkiyäniñ mâşhur tânzçı yâzuvcısı, uniñ äsârläri dünyâniñ köp tilläriğä târcimâ qilingän. “Nesin: Aziz Nesin (vefatı 1374 şemsî) Türkiye’nin meşhur hiciv yazarı, onun eserleri dünyanın birçok diline tercüme edilmiştir.”

Bunların dışında bu kasidede klasik dönemden günümüze Özbeklerin ata saydıkları büyük edip, şair, sûfi, âlim, hükümdar, yönetici vb. yanında diğêr Türk topluluklarına ait *Berhordar*, *Nefes Batur*, *Mahdumkulu*, *Bayram Han*, *Zelîlî (Türkmen)*; *Bilal (Uygur)*; *Fuzulî ve Genceli Nizâmî* (Azerbaycan) vb. kişilerden de bahseder.

Üstad Metin Andhoyî kasidesinde sıraladığı Türklük âleminin geçmiŝten buyana büyüklêri, yerleşim merkezleri, öne çıkan özellikleri; bilimde, savaŝta, mimaride, hüsn-i hatta, şiirde vb.’deki başarıları ve eserleri şunlardır.

Orhun Kitabeleri, Bilge Kağan, Turan ülkesi, Tiyanŝan (Tanrı Dağları), Badahŝan lali, Semerkant, Zereŝân, Tâc Mahal, Afrasiyab (Alp Er Tunga), Sultan Alp Arslan, Emir Timur, Özbek, Türkmen, Fârâbî, Kaşgarlı Mahmud, Divanu Lügati’t-Türk, Yusuf Has Hacib, Edîb Ahmet Yüknekî, Atabetü’l-Hakayık, Ahmed Yesevî, Lu’lu’yî, Yenâbi‘u’l-ulûm, Minhâcu’l-Sirâc, Cevzcânân, Genceli Nizâmî ve Hamsesi, Rabgûzî, Haydar ve eseri Mahzenü’l-Esrâr, Hârezmî ve eseri Muhabbet-nâme, Kutb ve eseri Hüsrev ü ŝîrîn adlı eseri, Seyf-i Sarayî ve Gülistan tercümesi, Gül ve Nevrûz eseri, Uluğ Beg, Sultan Baysungur Mirza ve eseri Yakut u Reyhân, Hüseyin Baykara, Ali şîr Nevâî (ve başta hamse olmak üzere Hayretü’l-Ebrâr, Leylî ve Mecnûn, Sedd-i İskenderi, Ferhâd u ŝîrîn, Seb’a-yı Seyyâre, Lisânü’t-Tayr, Mizânü’l-Evzân) tezyin, hat, oymacılık, mimârî sanatları, kabir ustacılığî, Gevher şâd Begüm, Babür ve eserleri (Babürnâme, Mübeyyen, Hatt-ı Bâbüri), Celâleddîn Ekber ve eseri Ekbernâme, Fuzulî ve Beng ü Bâde eseri, Sebk-i Hindî akımını olgunluğâ ulaŝtıran Farsça yazan Türk soylu şair Ebu’l-meânî Mirzâ Abdulkadir Bîdil, ŝeybânîler, Mîr Hâlet-i Belhî ve eseri Bahrû’l-Esrâr, Muhammed Yûsuf ve eseri Tarîh-i Mukîm Hanî, minyatür ustası Kâsânî ve minyatürleri, Ebulgazi Bahadır han ve eseri ŝecere-i Türkî, Berhordâr ve eseri Ran’a vü Zîbâ, Nefes Batur, Mahdumkulu, Bayram Han, Zelîlî ve “Özgede Bolmaz” şiiri, Bilâl ve destanı Nâzûgüm, Nazım Hikmet, Tevfik Fikret, Aziz Nesin, Nadire, Zülfiye, Aybek ve Kutluğ Kan ve Nevâî adlı romanları, Erkin Vâhid ve Özbekim kasidesi, Özbek müzisyenlerinden Mulla Toyçî, Yunus Recebî, Özbek klasik müziğindeki ŝeş makam.

Aşağıda *Quvânc Ävci* şiirinin tamamı verilmektedir. Şiirde altını çizdiğimiz kelimeler için şair tarafından bizzat kitabın sonunda sonnotta kısa açıklamalar verilmiştir. Metinde altı çizilmemiş kimi kişi, eser, mekân adı gibi kelimeler için şairin diğêr şiirlerinde gerekli açıklamaları yaptığı görölmektedir.

Quvânc Ävci

1 Xälq ârä fâxr etgäli ŝâvkät bilân şân bizdâ bâr

Hur yâŝâb dâvrân sürilgän köŝk u qorğân bizdâ bâr

- 2 Olduğum künlär qämäştirgän bütün dünyâ közin
Bu sâlâbät mähdi bolgän märz-i Turân bizdä bâr
- 3 Aq saçınıñ tär tärüdän tāmār incu suyi
Kök sārı qāmät çekib turgän Tiyānsān bizdä bâr
- 4 Tuprāğımız väsfidän zebâ bezälgän säfhälär
Söz üzükigä nigın lâ‘l-i Bädäxşān bizdä bâr
- 5 Rāşk-i cännät küyläsäm ärzir Sāmārqānd uväsin
Çäşmäsi tāşqın, suyi şirin, Zārāfsān bizdä bâr
- 6 Bärçä tārixiy binälär təcüdür “Täc Mähäl”
Äsmän közgüsin öpgän qäsr u äyvān bizdä bâr
- 7 Erk me‘räci üzä çekti ‘älām Äfräsiyāb
Böylä bätür qährāmānlärdän häzārān bizdä bâr
- 8 Xäsmgä ne häd ki bāqsā biz tāmāngä oqtālib
Çāpqın ät, ötkir qılıç hām märe-i mäydān bizdä bâr
- 9 Xälqımız qılğän sävāş içrā Sikāndärni zäbun
Här uruğdān yāvğä qārşi köksi qālqān bizdä bâr
- 10 Dähr ānəsi tuğmāğāy Älp Ärsilāndek qährāmān
Äz qoşun birlä ögüş läşkärni yengän bizdä bâr
- 11 Rāzm mäydānidä Temur ällidä tiz çökti yāv
Özligin isbāt etgän ānçā sultān bizdä bâr
- 12 Küylägäyimiz birlik ävāzını turmuş bağdä
Bir āğızdān yānrägän onlärçä älhān bizdä bâr
- 13 Bärçä Türkiy xälq ulğāygän bir emçäkni emib
Bir ānä ävlādı Özbek u Türkmān bizdä bâr

- 14 Gävdälängändir cähân târixidä iclâlimiz
Küçli ‘âlim, sözli şâ‘ir, şanlı xâqân bizdä bâr
- 15 Mädresä birlä kutub-xânä tüzib öz dävridä
‘İlm u fân şäydâsi bolgân xân u xâqân bizdä bâr
- 16 Ötmişimdän söyläräm “Orxun xâti”gä til çozib
Bu bitiktâş “Bilgä Qâân”dän nâmâyân bizdä bâr
- 17 Şärqni hikmät çırâğıdän yârutgânimiz ânıq
Çunki Fârâbiy kâbi teşsiz bilim-dân bizdä bâr
- 18 Äylädi til bâyligin “Mähmud” ‘älämğä ‘âyân
Här sözi incu “Luğät-i-türk” devân bizdä bâr
- 19 “Xâs Hâcib” yollädi elni sä‘âdät sârigä
Xälq baxtin istägân dâna-yi dävran bizdä bâr.
- 20 Ähmäd Yügnägi âtigä qılurmiz iftixâr
Kim Häqâyiq hädyäsüdän qâlb-i şâdân bizdä bâr
- 21 Mävc urâr “Ähmäd Yäsâviy” hikmätidän mä‘rifät
Könli häq nurigä çömgân ähl-i ‘irfân bizdä bâr
- 22 Fäyz säçgäy häşrgä tegrü “Yänâbi‘ u’l-‘ulum”
Lu’lu’iyden bu uluğ täfsir-i Furqân bizdä bâr
- 23 Bu cähân târixini yârutdi Minhâcu’l-sirâc
Vâyägä yetgüzgân äni Cävzcânân bizdä bâr
- 24 ‘İlm u hikmät sädridä cây âlgân erdi ul “Zâhir”
Könül incusi çizilgân undän ârqân bizdä bâr.

- 25 “Xämsä” gänciniñ Nizâmiydür birinçi xâzini
“Gäncä” dän çıqqän bu beş gänc-i duräxşän bizdä bär
- 26 Änbiyâ ähvâlin etdi elgä “Räbğuziy” bâyân
Häq hikâyâti yâzgän fikr-i tâbân bizdä bär
- 27 Çin köñüldän çoq sevib änä tilin “Häydär” kâbi
“Mäxzänu’l-äsrâr”ni türkiydä yâzgän bizdä bär
- 28 Küylädi sevgini “Xäräzmiy” “Muhäbbät-nâmä”dä
“Häfiz-i Xäräzmiy” yäñlğ häm xuş-älhân bizdä bär
- 29 “Qutb” etdi “Xusräv u Şirin”ni erkin tärcimä
“Säyf” yäşnätgän däğı türkiy Gülistân bizdä bär
- 30 Tiñlägil bülbül nävâsini “Gül u Nävroz”dän
Sevgi bağıdä bu yäñlğ äñçä dästân bizdä bär
- 31 Etdi kök râzin Uluğ Bek xân birinçi qâtlä kâşf
Baş kötärmäqqä quvâñç ävcigä imkân bizdä bär
- 32 Xob-rolär husni “Bäysunğur” xätigä qızğänur
Xämäsidadän yäşnägän “Yâqut u Râyhân” bizdä bär
- 33 Märhübä zävqıgä kim qurgän Nigâristânidän
Gülläb ösgän nâzânin sän‘ ät-i färâvân bizdä bär
- 34 “Bâyqärä” dävrinä färhâng ähli e‘ zâzin köriñ
‘İlm u şe‘ r äsnâfi içrâ şânli ‘ unvân bizdä bär
- 35 Äylägän täsxir söz iqlimini çekmäy çerik
“Mir ‘ Älişer Nävâiy”dek suxän-dän bizdä bär

- 36 “Xämsä”sin här sätridän körkäm mä‘ äniy saçilur
Beş bähâr-i mä‘ rifät undän şugufân bizdä bâr
- 37 “Häyrätü’l-äbrâr” elni Häq yoligä başqarur
“Läyli vu Mäcnun”idän häm ‘ işq-i sozân bizdä bâr
- 38 ‘ Ädl ävsâfin “Sädd-i İskändär”idä küylägän
Dâim el baxti üçün bu qutli ärmân bizdä bâr
- 39 Söзимiz “Färhâd u Şirin” qıssäsüdän dür süçük
“Säb‘ ä-i säyyârâ”sidän kävkäbistân bizdä bâr
- 40 Säyrätib köñül quşin häq râzin etdi aşkâr
Ul “Lisânu’t-Täyr” yänliğ gânc-i ‘ irfân bizdä bâr
- 41 Dil-räbâlär qâşidek mävvun erür äbyâtimiz
Şe‘ r fânni bâbidä “Mizânu’l-ävzân” bizdä bâr
- 42 Fârsiygä Türkçä ârtıqligin qıldı subut
Uşbu bâr-hâq iddi‘ âgä kättä burhân bizdä bâr
- 43 Pärvâriş tâpgän Däriy şe‘ ridä ezgü gâyalär
Yä‘ ni uşbu tildä häm täb‘ -i duraxşân bizdä bâr
- 44 Yâzdlär âltın suyi-lä şe‘ rlär mäcmu‘ äsin
Qolläri mâhir gözäl qolyâzmä yâzgân bizdä bâr
- 45 Ne çirâyolidür sähâfât birlä kâşiy sän‘ äti
Oymä-kârlık fännidän häm fâxr-i dävvrân bizdä bâr
- 46 Ul quvâm âldın edi me‘ mârlikdä be-nâzir
Väh ne tâli‘ dür ki böylä ähl-i ‘ umrân bizdä bâr

- 47 Şanlı gunbâz qurdi Gävhâr Şâd Begim qäbrigä
Dâñ çiqärgän böylä sän'ät-kâr insân bizdä bâr
- 48 Tälpinur köñül, täränum äyläsäm "Bâbir" sözin
Kim uniñ söz pârdâsi-lâ bâğlıq äfgân bizdä bâr
- 49 Tüzdi "Bâbir-nâmâ"sin 'âläm-nâmâ äyinâdek
Hâr sözidän bir cähân mä'ni nâmâyân bizdä bâr
- 50 Qıldilär dunyâ boyıçâ äni täb' u tärçimä
E' tibâriy nusxälärdän çâp-i Qâzân bizdä bâr
- 51 'İlm-i fiqh bâbidä häm tebrätü ötkür xâmâsin
Ne "Mübäyyän" nuktälär undän färâvân bizdä bâr
- 52 İbtikâriy işläridän "Bâbiriy xât"dur biri
Kim yazılğan uşbu räsümü'l-xätdä Qur'ân bizdä bâr
- 53 Ne sä'âdätür ki ârâm âldi Kâbul qoynidä
Cism ârâ yoğrilğan äniñ mehri-lâ qân bizdä bâr
- 54 Dävr sürdi 'âdl mezânin Cälälildin qurib
Äniñ "Äkbâr-nâmâ"sidän bu uluğ şân bizdä bâr
- 55 Dil Fuzuliy sözli âvâzin eşitgäç mäst olur
"Bâdâ" birlä "Bäng" idän käyf-i xumistân bizdä bâr
- 56 Şârq ulusi fâxr etärlär Bu'l-Mä'âniy nâmigä
Bu uluğ gävhârni yäşnätgän däbistân bizdä bâr
- 57 Fârsiy tildädür i'câzi cähângä âşkâr
Hämädä Türkiy şe'ridän bir şädä märcân bizdä bâr

- 58 Yəşnədi fərhəngimiz Şəybəniylər dəvridə həm
Bu ədəb bağın suğargən əb-ı həyvən bizdə bər
- 59 ‘İlm deñizidə “Məhmud” əylədi gəvvəslik
“Bəhru’l-Əsrār”iden əniñ durr-i gəltən bizdə bər
- 60 Tüzdi “Yusuf” erkin Əştərxəniyən tərrixini
Ul zəmən bəzmin yərutgən şəm‘ -i fərzən bizdə bər
- 61 Çizdi Kəsəniy Nəvəiy xəmsəsığə nəqslər
Uşbu fəndə tuğmə iste‘ dād çəndən bizdə bər
- 62 Türkmən u Türk həqidə nəsəb-nəmə yəzib
Ul “Əbulgəziy” kəbi şuhrət qəzəngən bizdə bər
- 63 Yəzdi “Bərxordār”, ne “Rə‘ nə vu Zebā” dəstən
Həm “Nəfəs Bətur” sözidən ‘ənbəristən bizdə bər
- 64 Yənrəgəy “Məhdumquli” əş‘ əridən dil nəgməsi
Mə‘ rifət küyçisi “Bəyrəm Xən” -i xənən bizdə bər
- 65 Tinçlik istəb “Zəliliy” el üçün yəndi qələm
“Özgədə bolməz” degən şe‘ rigə iz‘ ən bizdə bər
- 66 El ulus erkinliğin qoldəb əsər yəzdi “Bilāl”
Xəməsidən “Nəzügüm” həqidə dəstən bizdə bər
- 67 Şe‘ r u hikmət “Nəzim” u “Fikrət”dən olgən sər-fərz
Həm “Nəsin”dek təniz bəbidə bilim-dən bizdə bər
- 68 “Nədirə” gül bərgi üzrə yəzdi zebā nuktələr
“Zulfiyə”dən həm suxən bəbidə rəyxən bizdə bər

- 69 “Äybek” ruhini äydin istägäymiz Teñridän
Çunki “Qutluğ Qân”idän ruxsâr üzä qân bizdä bâr
- 70 Xälq uluğ oğli häyâtn qıldı ibdâ‘ i bâyân
Kilkidän tâmgän “Nävâiy” nâmlı roman bizdä bâr
- 71 Özbegim özligin elgä qäytä başdän bildirib
Tuz häqin qılgän ädâ Erkin suxân-dân bizdä bâr
- 72 Örgiläy küy gülistânidän ki säyrâq bülbüli
“Mullä Toyçı” singäri mâhir nāvâ-xân bizdä bâr
- 73 Ne üçün ustâd “Yunus” nâmigä fâxr etmäyin
Şaş mäqâm âhângin ävcigä yetürgän bizdä bâr
- 74 Bağlädi nâqş ötmişim täsviri dil közgüsidä
Eski târixigä köñül qoygän oğlân bizdä bâr
- 75 Bir neçä sözni küçüm yetmişçä çizdim riştägä
Yoqsä bu dur-dânälärdän mä‘ dän u kân bizdä bâr
- 76 Ötmişindän sözlädim, xälqım yänä kelgüsidä
Bundän ârtıq şävkäti vu şanıngä imân bizdä bâr
- 77 Qıl tärânum özligiñ vâsfın Mâtin tolqunlänib
Yäprâğı şävkät-nişân yäşnâq gülistân bizdä bâr
- 78 Gärçi târixı qäsıdâmnıñ erür “Ğâyät” sözi
Lek ğâyätsiz quvânc u şävkät u şân bizdä bâr

Sonuç

Üstad Metin Andhoyî hem Güney Türkistan Özbek Türk hem de günümüz Afganistan Derî edebiyatı için kilometre taşı mahiyetinde bir şairdir. Yaşadığı ülkenin bütün güçlüklerine karşılık şair anadilini korumaya çalışmakta ve çevresindeki Türkleri anadiliyle yazmaya teşvik etmektedir.

Şair; samimi bir Müslüman, vatanı Afganistan'a gönülden bağlı bir yurttaş, bilinçli bir Özbek ama aynı zamanda Özbeklerin Türklerin bir parçası olduğunun idrakindedir. *Bizdâ bâr, Zâmân Közgüsi Qäydâ bar, Söz Bârgi, Uluğ Nāvâiy Häqidâ, Qutli Kitâb* gibi kasidelerini doğrudan okurları şuurlandırmak için yazmıştır. Bu şiirlerinde şair, Türklükle ilgili kişi ve olguları bilinçli biçimde zikretmekte; ardından bunları sonnotla okurlar için açıklamaktadır. Bizce şairin bu duruşunda Ali Şîr Nevâî'nin büyük etkisi vardır. Metin Andhoyî de ülkedaşı ve atası Nevâî'nin Türklük şuurunu benimsemiş, Türk diline hizmet ülküsünü üstlenmiştir. Şairin birçok şiirini doğrudan Nevâî'ye veyahut onun eserlerine hitaben yazması yanında birçok şiirde defalarca Nevâî'den bahsetmesi bu durumu göstermektedir.

Hâlen hayatta olan ve kendisine sağlıklı bir uzun ömür dilediğimiz Üstad Metin Andhoyî'nin özelde Güney Türkistan (Afganistan) genelde Türk Dünyası için büyük bir değer olduğu şairin bizzat eserleriyle ortadadır.

Kaynakça

- Akyüz, M. (2012) *Geç Dönem Çağatay Edebiyatından Günümüze Afganistan Özbek Edebiyatının Tarihi Gelişimi ve Faryab Edebi Muhiti*. Fatih Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi).
- Burget, F. A. (1999). *Afganistan'daki Türk Soyuların Modern Edebiyatı*. T. C. Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı. (Yayımlanmamış Lisans Bitirme Tezi).
- Qarash, M. Y. (2015). *1900-2000 Yılları Arasında Güney Türkistan (Afganistan)'da Özbek Türkçesiyle Yazan Şairler*. Anadolu Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Mâtîn-i Ändxôyî M. Ä. (h.ş. 1379/m. 2000). باغ لاله پوش “*Bâğ-ı Lâlâ-pôş*” (Arap harfli). Peşaver: Märkâz Nâşriyâtı
- Öztürk, R. (2014), *Günümüz Afganistanlı Özbek Şairleri*, Konya: Palet Yayınları.
- Temizyürek, F., Barın E. ve Ustabulut M. Y. (2016) “Afganistan’ın Dil Politikası ve Afganistan’da Türkçe Eğitimi Tarihi” *Türkbilig*, 2016/32, 155-168.
- Tolkun, S. (2016). *Afgan Türkistanı Edebiyatından Örnek Bir Şahsiyet: Üstad Metin - İnceleme-Şiirler-Sözlük*. İstanbul: Kitabevi.

Extended Abstract

In East Turkestan which was seized by China and in western part of Turkestan which occupied by Russia, occupiers tried to make the Turkish tribes which lived here a new nation. Thus, it was thought that the consciousness of Turkishness in these tribes would be lost. Those who showed their consciousness of Turkishness were immediately sentenced to death by being called panturkist or panturanist. As a matter of fact, the slightest punishment imposed on these people was the penalty of exile even.

In South Turkestan, which is a natural extension of Western Turkestan and is now within the borders of Afghanistan, the situation was slightly different. In the region there was mainly Uzbek and Turkmen tribes. These communities did not undergo Soviet training. In fact, the geography of these communities was the home of Ali Şîr Nevâî as the greatest advocate of the Turkish language. So much so that the Uzbeks and Turkmens still maintain Nevâî tradition. These communities, live together in Southern Turkestan, unlike the Turkmenistan and Uzbekistan peoples in the north, they feel their brotherhoods more in a concrete way. On the other hand, there is a close ties between Republic of Turkey and the Turkish communities in this region. For all these reasons, consciousness of Turkishness are more powerful than their relatives in the north among Turkish intellectuals in Southern Turkestan.

We clearly see this situation in the poet Üstad Metîn Andhoyî, who is one of the leading representatives of Uzbek literature in South Turkestan. The poet who was born in 1940 in Andhoy is a very influential literary personality in the region. In addition to Uzbek Turkish which was native language, he also writes poems with Dari-Persian language, the dominant language of the country. The poet has poems aiming to give national consciousness to the people of the region as well as subjects as love, religion, love of the country, commemoration of friends, chronogram, the arrival of spring and the importance of education. The poet, especially in his qasida consisting of 78 couples called “Quvânç Ävci” with “Bizdâ bar” redif (word after the rhyme), reminds all the values of the Turkish world from the Orkhun inscriptions to the present day. Hereby, he wants to instill the pride of Turkishness to the Uzbeks of South Turkestan.

Üstad Metîn Andhoyî is devoted himself to Afghanistan and Islam. This situation is clearly seen in the following poems.

Erkin Vätänim

Erkin vätänim sevgili Äfgänistân

“Kâbul” seniñ âğuşiñ ârä şanlı mäkân

“Gäzni”dän ädäb hädiqäsi körkämdir

Yäşnättdi Härätinini bähâr-i ‘irfân

Kälâmiñ dur Häq

Yâ Ähmäd-i Muxtâr kälâmiñ dur häq

Mi‘ râc nubuvvâtdä mäqâmiñ dur häq

Kim hikmät-i şâr‘ inni qılâ algäy şârh

Qurbâniñ olây cumlä märâmiñ dur häq

At the same time, Uzbekness and Turkishness feelings are very strong in the poet. The pride of being Uzbek is clearly seen in his poems titled ‘Özbäkistân Âzâdlik Bâyrâmı Häqıdâ’, ‘Söz Bârgi’, ‘Özbek Qızı’, as well as in his couplets which said for various reasons. Three couplets were given below from the qasida ‘Söz Bârgi’:

1 Äy quvânç ävcigä çekkän şanlı säncâğ Özbegim

Bâşin üzrâ erdi dävlät tâci qâlpâğ Özbegim

10 Temuriñ ülkân şukuhi keñ cähângä sıgmägäy

Fäxrlänsäm ärzigäy nämingä här çâğ Özbegim.

34 Küyläsäm vâsfiñ Mätin yâñlığ quvânçim ärttirur

Köks ârä qâlbim erür ‘işqinädä oynâğ Özbegim

However, the most emphasized point of the poet is Turkishness. Looking at the following couplets of the poem 'Zämân Közgüsi', it is seen that when he counts the ethnic groups in Afghanistan; the poet mentions all Turkish peoples, especially the Uzbeks and Turkmens, directly under the "Turkish" name:

26 Zämân aşubı be-dâd äyläsä här neçä ğäm çekmäm

‘ Ädulâr oqıgä keñ kökräğim älbättä qâlpândur

27 Vätänniñ sâdiq oğli erkidän qızğın däfâ‘ äylär

Äğâr Türk u Häzâradur vä gâr Tâcık u Äfgândur

Metin Andhoyî states in his poem ‘Muhäbbät Sâyesi’ (p. 191) that himself native language is a dialect of Turkish:

6 Bälâgât bâğidä Türk-ânä küyläb elni şâd etdim

Köñüllär ölkäsigä täşlädim ülkän tähävvl män

(I made peoples and country happy to Turkish speaking in the garden of rhetoric. I made a big change in the country of heart.)

The poet's consciousness of Turkishness is seen in the most tangible form in the poem ‘Quvânç Ävci’. This poem is between 205 and 216 pages of the book "Bağ-ı Lâlä-pôş" and consists of 78 couplets. In this poem, Üstad Metin Andhoyî tells the important figures, settlements and prominent features of the Turkish World from the past to the present. At the same time this poem express science, literature, war, architecture, calligraphy, poetry, such as the achievements and works created of Turkish peoples in the fields. In other words, this poem is written in order to raise national consciousness and pride in the reader and also to educate people in this direction. Thus, a total of 125 endnotes were added to the end of the book for information and explanations such as people, places and works that were considered important in poetry and assumed to be unknown to readers. In 67th couplet of this poem, on behalf of the Turks in Turkey Nâzım Hikmet, Aziz Nesin and Tevfik Fikret is mentioned.

67 Şe‘r u hikmät “Nâzım” u “Fikrät”dän olgän sär-fârâz

Häm “Näsin”dek tänz bâbidä bilim-dân bizdä bâr

According to us, Ali Şîr Nevâî has great influence in this position of the poet. Metin Andhoyî adopted Nevâî's consciousness of Turkishness and assumed the ideal of serving the Turkish language. Nevâî is both his ancestor and his citizen. The poet's writing of many poems directly addressing to Nevâî or his works, as well as his voicing of Nevâî in many poems shows this situation.